

Nasilje u mladenačkim vezama: teorijski pristupi

/ *Adolescence Dating Violence: Theoretical Approaches*

Arta Dodaj, Kristina Sesar¹, Nataša Šimić²

Sveučilište u Zadru, Zadar, Hrvatska ¹Dom zdravlja Široki Brijeg, Široki Brijeg, ²Sveučilište u Zadru, Zadar, Hrvatska

/ *University of Zadar, Zadar, Croatia, ¹Široki Brijeg Health Centre, Široki Brijeg, Bosnia and Herzegovina,*

²University of Zadar, Zadar, Croatia

Ovaj rad daje pregled relevantnih teorijskih pristupa u objašnjenju nasilnog ponašanja u mladenačkim vezama, kao i uvid u rezultate dosadašnjih istraživanja koja iz njih proizlaze. Prikazana su dva šira pristupa, od koji prvi ispituje vezu kulturalnih i/ili osobnih faktora u nasilnom ponašanju, dok drugi pristup razmatra dinamičku prirodu i procese nasilnog ponašanja. U okviru prvog pristupa opisane su postavke feminističke teorije, teorije socijalnog učenja i teorije individualnih razlika. Osnovne postavke u tumačenju nasilnog ponašanja nekoliko različitih modela (dinamično razvojni-sustavni model, model poticaja/prinudivanja/inhibiranja nasilja i kontekstualni model) su prikazane u okviru drugog pristupa. Rezultati dosadašnjih istraživanja su analizirani u ovom preglednog radu uzimajući u obzir pretpostavke o uzrocima, složenost i načine na koje opisuju uzročno-posljedične odnose različiti teorijski pristupi.

This paper provides an overview and brief history of the theory of violence in dating relationship, a review of relevant research, and conclusions with the main findings and guidelines for future research. We discuss two broad approaches to adolescent dating violence. The first approach is based in the investigation of cultural or individual factors of violent behavior in intimate relationships. The second approach is based on examination of the dynamic nature and process of violent behavior. The first approach comprises feminist theories, theory of social learning, and theory of individual differences. The second approach highlights the dynamic developmental system model, instigating/impelling/inhibiting model of intimate partner violence and contextual model. This review presents a framework of causes and complexity of dating violence based on the existing theoretical dating violence literature.

ADRESA ZA DOPISIVANJE:

Arta Dodaj
Sveučilište u Zadru
Odjel za psihologiju
Ulica Mihovila Pavlinovića 1
23 000 Zadar, Hrvatska
E-pošta: artadodaj@gmail.com

KLJUČNE RIJEČI / KEY WORDS:

Nasilje u mladenačkim vezama / *Dating violence*
Počinitelji nasilja / *Perpetration of violence*
Teorijski pristupi / *Theoretical approaches*

Posljednjih desetak godina značajno je porastao interes istraživača za proučavanjem nasilja u mladenačkim vezama. Prva istraživanja bila su usmjerena ispitivanju različitih aspekata nasilnog ponašanja u mladenačkim vezama studentske populacije i osoba mlađe odrasle dobi, dok se u posljednje vrijeme pažnja istraživača usmjerava i na nasilno ponašanje u intimnim vezama adolescenata.

Nasilje u intimnim vezama adolescenata predstavlja značajan društveni problem zbog visoke učestalosti, širokog raspona posljedica koje ostavlja kod mladih osoba izloženih nasilnom ponašanju kao i zbog životnog perioda u kojem se događa. Podatci o učestalosti nasilja u mladenačkim vezama pokazuju da je čak i do 50% osoba bilo izloženo nasilju u intimnim vezama (1). Učestalosti variraju i s obzirom na spol, a istraživanja potvrđuju češću izloženost nasilju od strane partnera kod djevojaka, dok su mladići češće počinitelji nasilnog ponašanja (2-5). Nasilje u mladenačkim vezama ima brojne negativne posljedice na psihološko, ali i na tjelesno zdravlje adolescenata (6-8). Interakcije i naučeni obrasci ponašanja u prvim intimnim vezama u periodu adolescencije značajno utječu i na intimne odnose s osobama suprotnog spola u mlađoj odrasloj dobi (9,10).

Istraživanja pokazuju da adolescenti i osobe mlađe odrasle dobi imaju poteškoća u prepoznavanju nasilnog ponašanja kao takvog, te različite oblike zlostavljajućih ponašanja (na primjer, kontrolirajuća ponašanja, ljubomoru, i sl.) percipiraju kao znakove ljubavi (11). Roditelji vrlo rijetko ili gotovo nikada ne saznaju za nasilna ponašanja koja se događaju u mladenačkim vezama njihove djece (12).

Na temelju kritičkog pregleda nalaza dosadašnjih istraživanja, može se primijetiti da dosadašnjim istraživanjima rizičnih čimbenika nasilja i posljedica na psihičko i tjelesno zdravlje pojedinca nedostaju teorijska usmjerenja.

Malobrojna istraživanja su analizirala nasilje u mladenačkim vezama u kontekstu teorijskih pristupa koji ga objašnjavaju (13,14). U svrhu potpunog razumijevanja ove problematike nužno je planirati i provoditi psihologijska istraživanja u kontekstu postojećih teorijskih okvira. Proučavanje koncepata, dinamike, razvoja i posljedica nasilja u mladenačkim vezama u okviru različitih teorijskih pristupa može imati praktičnu upotrebljivost. Pod navedenim se prvenstveno podrazumijeva razvoj efikasnih preventivnih i intervencijskih programa usmjerenih ka suzbijanju ovakvog aberantnog ponašanja mladih. Stoga je cilj ovog rada dati pregled različitih teorijskih pristupa, kao i uvid u dosadašnja istraživanja koja proizlaze iz različitih teorija koje opisuju nasilje u mladenačkim vezama. U prvom dijelu rada dat je prikaz tradicionalnih teorija, dok su u drugom dijelu navedeni postulati recentno razvijenih teorija koje objašnjavaju nasilje u mladenačkim vezama. Pregled različitih teorijskih perspektiva od značaja je za daljnja istraživanja, ali i za klinički rad s osobama izloženima nasilju i nasilnima u mladenačkim vezama. Svaki od prikazanih teorijskih modela pruža uvid u razumijevanje različitih oblika nasilja. Međutim, integracijom spoznaja unutar različito oblikovanih teorijskih okvira moguće je povezati dosadašnje nalaze i postaviti temelje za buduća istraživanja. Prikazani teorijski modeli u ovom radu se razlikuju s obzirom na stupanj empirijske podrške i primjenu u preventivnim programima.

TRADICIONALNE TEORIJE NASILJA U INTIMNIM VEZAMA

Feminističke teorije

Feminističke teorije su danas jedne od najutjecajnijih i najraširenijih teorija o uzrocima pojave nasilja u mladenačkim vezama. Ove teorije pojavu nasilnog ponašanja u vezama

pripisuju društvenim faktorima, i to rodnim ulogama, kao i spolnoj nejednakosti, moći i kontroli (15).

Rodne uloge predstavljaju očekivanja društva koja se povezuju s ponašanjem žene i muškaraca (16). U tradicionalnim društvima dominantna rodna uloga muškarca je agresivnost, vodstvo i nezavisnost. Dosadašnja provedena istraživanja u svijetu nesumnjivo pokazuju da mladi muškarci koji se ponašaju u skladu sa svojom rodno stereotipnom ulogom su skloniji zlostavljanju svojih partnerica (17-22) te imaju internalizirane socijalne norme koje stavljaju partnera u nižu poziciju socijalne moći.

Istraživanje u Hrvatskoj provedeno u cilju identificiranja faktora rizika povezanih sa sklonošću nasilnom ponašanju potvrđuje spoznaje iz međunarodnih istraživanja koji upućuju na važnost rodnih uloga u počinjenju nasilja (23). U istraživanju je na uzorku od 1014 učenika trećih i četvrtih razreda srednjih škola utvrđeno da mladići koji su seksualno nasilni u vezama više zastupaju tradicionalne i seksističke stavove o rodnim ulogama, stavove koji opravdavaju upotrebu nasilja u određenim situacijama te su skloniji ne prepoznavati određena ponašanja kao zlostavljanje.

Osim utjecaja rodnih uloga, prema feminističkim teorijama nasilno ponašanje proizlazi iz potrebe za kontrolom i moći (24). Kada izgube resurse (npr. prihode, edukaciju i sl.) ili percipiranu moć u vezi, mladi muškarci pribjegavaju nasilnom ponašanju kao sredstvu za povrat izgubljene moći i vrijednosti (25,26). Kontrola se učestalo ostvaruje ponižavanjem, socijalnom izolacijom i financijskom ovisnošću partnerice, a može biti popraćena tjelesnim ili seksualnim nasiljem (27). Za razliku od potrebe za moći i kontrole kao motivacijskih odrednica nasilnog ponašanja mladih muškaraca, kod mladih žena nasilno ponašanje najčešće se promatra kao oblik samoobrane (28). One koriste nasilno ponašanje u s ciljem obrane vlastite ženstvenosti. Nalazi empirij-

skih istraživanja djelomično potvrđuju pretpostavke o kontroli i moći kao motivacijskim odrednicama nasilja u mladenačkim vezama. Istraživanja odnosa sociodemografskih karakteristika i nasilnog ponašanja također idu u prilog feminističkoj koncepciji nasilja kao načina stjecanja kontrole i moći te pokazuju da su niži socioekonomski status i razina obrazovanja povezani s učestalim počinjenjem nasilja od strane mladih muškaraca u odnosu na počinjenje nasilja od strane mladih žena (29,30). Suprotno postavkama feminističkih teorija kontrole i moći, nalazi nekih istraživanja pokazuju da su mlađi muškarci i žene podjednako motivirani željom za obranom, tj. potrebom za kontrolom, ljutnjom i ljubomorom (31,32). Razlog proturječnim nalazima učestalosti pojave nasilnog ponašanja između mladića i djevojaka mogao bi se objasniti različitim pristupima ispitivanja nasilnog ponašanja. U istraživanjima koja izvještavaju o podjednakim učestalostima nasilnog ponašanja kod muškaraca i žena najčešće je ispitivan oblik situacijskog/obostranog nasilnog ponašanja koji se često doživljava manje ozbiljnim (33-35).

Opisana feministička teorija daje dobre temelje za razumijevanje nasilnog ponašanja. Ova teorija doprinijela je razvoju tzv. „Duluth“ modela koji je postao polazište svih drugih preventivnih programa. Program ima za cilj smanjenje učestalosti nasilnog ponašanja od strane muškaraca. Temelj programa je osvještavanje njihovih stavova prema kontroli i zlostavljanju te podučavanje učinkovitim strategijama rješavanja problema i konfliktnih situacija u odnosu s partnericom. Unatoč tome što je jedna od najutjecajnijih teorija nasilja, upućuju joj se neki nedostaci (36). Prvi nedostatak se odnosi na oskudnu definiciju rodne uloge, nejednakosti, moći i kontrole. Drugi nedostatak vjerojatno proizlazi iz prvog te uključuje nedovoljnu empirijsku potvrdu nalaza te praktičnu vrijednost

preventivnih programa. Osim navedenog, dodatno ograničenje feminističke teorije jest zanemarivanje individualnih (npr. konzumacija alkohola) i relacijskih varijabli (npr. vještine rješavanja konflikata) za koje je utvrđeno da imaju utjecaja na počinjenje nasilja u mladenačkim vezama. Svi navedeni argumenti upućuju na činjenicu da tradicionalan pristup nije dovoljno obuhvatan i ne može objasniti sve relevantne aspekte nasilnog ponašanja u mladenačkim vezama. Preventivni programi koji se temelje na ovakvom pristupu također ne daju očekivane rezultate. Primjerice, ako pojedinac koji je izrazito emocionalno nestabilan pribjegava nasilnom ponašanju u svrhu smanjenja emocionalne napetosti, onda je nužno razvijati preventivne programe koji potiču razvijanje vještina emocionalne regulacije. Na ovaj način se zanemaruju faktori rodnih uloga kontrole i moći, te se intervencija usmjerava na promjenjive kontekstualne faktore koje mogu imati veću preventivnu ulogu.

Teorija socijalnog učenja

Prema teoriji socijalnog učenja, nasilje u mladenačkim vezama je ponašanje, inicijalno naučeno promatranjem i imitacijom ponašanja drugih ljudi u periodu djetinjstva. Teorija pretpostavlja da se prisilna i negativna interpersonalna ponašanja uče kroz nasilne interakcije u vlastitoj obitelji (37). Primjerice, svjedočenje djeteta nasilju u obitelji vodi prema većoj vjerojatnosti počinjenja nasilja u mladenačkim vezama. Transgeneracijski prijenos nasilja odvija se jer dijete razvija toleranciju prema nasilju odnosno prihvaća agresivne oblike ponašanja kao prikladne u rješavanju problema te iste unosi u svoje intimne veze (29,38). Nalaz da izloženost zlostavljanju u djetinjstvu povećava rizik za nasiljem i izloženošću nasilju u mladenačkim vezama i intimnim vezama u odrasloj dobi potvrđen je brojnim empirijskim istraživanjima (39- 41).

Premda postoji empirijska podrška ovoj teoriji, nedostaju objašnjenja samog procesa razvoja i/ili održavanja nasilnog ponašanja u vezi. Polazeći od navedenog, Riggs i O'Leary (42) su razvili sveobuhvatni teorijski model nasilja u intimnim vezama, tzv. pozadinsko-situacijski model (engl. *background/situational model*) koji uz komponente nasilja u djetinjstvu uključuje i brojne druge proksimalne i situacijske odrednice nasilja. Prema ovom modelu, postoje dvije odrednice nasilja u mladenačkim vezama, koje autor naziva pozadinskim i situacijskim odrednicama. Pozadinske odrednice odnose se na povijesne, društvene i individualne karakteristike koje određuju agresivne obrasce ponašanja pojedinca. Kategorija pozadinskih faktora nasilja u intimnim vezama uključuje svjedočenje nasilju ili izloženost nasilju u periodu djetinjstva, agresivne karakteristike ličnosti, ranije korištenje agresivnih formi ponašanja, psihopatologiju i socijalnu prihvaćenost agresije kao sredstva rješavanja konflikata. Situacijski pak faktori nasilja određuju hoće li doći do pojave nasilja u intimnim vezama, a uključuju interpersonalne konflikte, zlorababu opijata, zadovoljstvo vezom, vještine rješavanja problema i konfliktnih situacija, komunikacijske vještine, i sl. Autori pretpostavljaju interakcijske učinke pozadinskih i situacijskih faktora u objašnjenju pojave nasilja u intimnim vezama.

U usporedbi s transgeneracijskim modelom prijenosa nasilja, pozadinsko-situacijski model osigurava više holistički pristup u predikciji nasilja u mladenačkim vezama. Nalazi empirijskih istraživanja podržavaju osnovne postavke ovog modela o boljem razumijevanju nasilja uključivanjem, uz ranija iskustva nasilja u djetinjstvu, različitih pozadinsko/situacijskih varijabli poput pozitivnih stavova prema agresiji, razine konflikata u vezi, načina njihovog rješavanja, sklonosti delinkvenciji i korištenju alkohola (43,44). Pozadinsko-situa-

cijskim modelom objašnjava se oko 60 % varijance nasilja u intimnim vezama (45,46). Utvrđeno je da situacijski faktori objašnjavaju veći postotak varijance nasilja u intimnim vezama u odnosu na pozadinske faktore (46). Neka istraživanja također pokazuju razlike u predviđanju nasilja u vezama za djevojke i mladiće. Tako se situacijsko-pozadinskim modelom objašnjava 83 % varijance počinjenja nasilja od strane djevojaka i 30 % počinjenja nasilja od strane mladića (43).

Teorije socijalnog učenja imale su značajan doprinos u razvoju preventivnih programa utemeljenim na osnovnim postavkama kognitivno-bihevioralne terapije (47). U ovakvim preventivnim programima nasilje u intimnim vezama se promatra kao naučeno ponašanje, a s počiniteljima nasilja se radi na identifikaciji događaja koji su ih potaknuli na nasilno ponašanje. Međutim, manjkavost pozadinsko-situacijskog modela jest nedostatan broj kognitivnih medijator varijabli (npr. stavovi prema nasilju) u objašnjenju odnosa situacijskih, pozadinskih i povijesnih faktora te nasilja u intimnim vezama, kao i broj internalnih okidača za nasilje u vezama (npr. nesiguran stil privrženosti, depresivno emocionalno stanje pojedinca i sl.). Socijalne teorije učenja ne objašnjavaju promjene u nasilnom ponašanju tijekom vremena. Faktori koji doprinose nasilnom ponašanju ne moraju predstavljati one koje održavaju takvo ponašanje. U tom kontekstu, intervencijski programi koji su utemeljeni na postavkama ovih teorija nisu se pokazali učinkoviti u radu s pojedincima koji su nasilni prema partneru i koji održavaju takvo ponašanje.

Teorije individualnih razlika: Teorije ličnosti i teorije tipologija

Razvijen je veći broj teorijskih pristupa koji pokušavaju objasniti nasilje u vezama osobinama ličnosti počinitelja nasilja. U literaturi

se najčešće navode dvije skupine teorija, od kojih je prva tzv. teorija ličnosti, a druga teorija tipologija. Ove teorije dijele jednu zajedničku hipotezu, a to je da su neodgovarajući stil privrženosti, iskustva nasilja u djetinjstvu i/ili impulzivnost u osnovi nasilnog ponašanja u intimnim vezama (48).

U okviru teorije ličnosti nasilno ponašanje u vezama promatra se u kontekstu osobnih faktora. Najcitiraniji teorijski model ličnosti je Duttonov (49) model granične organizacije ličnosti (engl. *Dutton's Borderline Personality Organization*), koji pretpostavlja da razvoju nasilnog ponašanja u intimnim vezama doprinosi nesiguran stil privrženosti, svjedočenje nasilju u djetinjstvu i osjećaj srama razvijen u djetinjstvu/adolescenciji. Spomenuta iskustva stvaraju tzv. „nasilnu ličnost“ (eng. *abusive personality*) koju karakterizira dominantno granična organizacija ličnosti, koja posljedično doprinosi pojavi nasilja u vezama. Glavne značajke granične organizacije ličnosti jesu nestabilnost u interpersonalnim odnosima, samoranjavanje, izrazita ljutnja i impulzivnost. Pojedinci s ovakvom organizacijom ličnosti u situaciji prijetnje imaju tendenciju impulzivnog fizičkog reagiranja (50). Mnoga empirijska istraživanja pokazuju da je nasilje u vezama povezano s poremećajima ličnosti (npr. bipolarnim poremećajem, shizoidnim poremećajem i sl.) (51-53). Istraživanje provedeno kod nas pokazuje da one koji su nasilni u vezama karakterizira viša socioseksualnost i viša psihopatija (54).

Teorija ličnosti specificirala je osobine ličnosti koje karakteriziraju počinitelja nasilja u vezama i tako stvorila osnovu za razumijevanje osobnih odrednica nasilja. Međutim, najveći propust ove teorije se odnosi na nemogućnost razumijevanja kombinacija osobnih i situacijskih faktora koji doprinose nasilju. Ovaj nedostatak je prepoznat kao problem te je poslužio kao osnova za razvijanje novog teorijskog pristupa.

Teorija tipologije počinitelja nasilja (55) predstavlja proširenje teorije ličnosti. Njeni autori (55) podržavaju pretpostavku o povezanosti stilova privrženosti, iskustva nasilja u djetinjstvu i crta ličnosti s nasilnim ponašanjem. Za razliku od teorije ličnosti, Holtzworth-Munroe i Stuart (55) daju kategorizaciju počinitelja nasilja u različite skupine s obzirom na individualne i situacijske odrednice nasilja. Prema teoriji tipologije, nasilje u intimnim vezama definirano je pomoću tri distalna i četiri proksimalna faktora. Tri distalna faktora koja određuju pojavu nasilja u vezama su genetski faktori, rana iskustva nasilja u obitelji i rana iskustva nasilja s vršnjacima. Proksimalni faktori nasilja uključuju nesiguran stil privrženosti, impulzivnost, nerazvijene socijalne vještine i pozitivne stavove prema nasilju nad ženama. S obzirom na kombinaciju distalnih i proksimalnih faktora moguće je razlikovati tri tipa počinitelja nasilja: obiteljski podtip, disfornični/granični podtip i nasilan/antisocijalni podtip počinitelja nasilja. Prvi podtip sklon je umjerenom ili slabom nasilju u intimnim vezama i nema prisutne znakove patologije, već probleme s privrženošću. Drugi granični podtip pribjegava umjerenom i/ili intenzivnom nasilju i karakterizira ga graničan profil crta ličnosti. Treći nasilni/antisocijalni podtip počinitelja nasilja također pribjegava umjerenom i/ili intenzivnom obliku nasilja, te uz psihopatološke crte ličnosti ima izražena negativna obiteljska iskustva i sklonost rizičnim ponašanjima. Empirijska validacija teorije tipologije potvrđuje tri podtipa počinitelja nasilja, uz postojanje dodatnog podtipa definiranog kao počinitelj nizak na antisocijalnom ponašanju. Riječ je o podtipu počinitelja kojeg karakteriziraju prosječni rezultati na antisocijalnim mjerama ličnosti, na mjerama nasilja općenito i nasilja u intimnim vezama (56).

Monson i Langinrichsen-Rohling (57) su uz tipološku potvrdu počinitelja nasilja utvrdi-

li postojanje spolnih razlika u podtipovima graničnog i antisocijalnog profila počinitelja. U podskupini disforničnog/graničnog podtipa utvrđena je veća zastupljenost žena u odnosu na muškarce. S druge strane, muškarci su značajno više zastupljeni u tipologiji antisocijalnog profila u usporedbi sa ženama. Istraživanje Foshee i sur. (31) nije potvrdilo tipološku klasifikaciju predloženu od strane Holtzworth-Munroe i suradnika (56) na uzorku mladih u dobi od 17 i 18 godina. Prema nalazima ovih autora, na uzorku djevojaka su utvrđene četiri kategorije počinjenja nasilnog ponašanja: „patrijarhalni terorizam“ (nasilno ponašanje prema muškarcima koji su ih kontrolirali ili zlostavljali), „bijesni odgovor“ (odgovor na određenu situaciju ljutnjom bez povijesti iskustva zlostavljanja od strane partnera), „etičko primjenjivanje“ (nasilno ponašanje u svrhu ukazivanja partnerima na pogreške koji su uradili varajući ih, pijući i slično) i na kraju „prvi agresivni odgovor“ (korištenje nasilja kao odgovor na nasilno ponašanje od strane njihovog partnera prema njima po prvi put ili jedini put). Za razliku od djevojaka, kod mladića je identificirana samo jedna kategorija, tzv. „prevencija eskalacije“, koja predstavlja agresivno ponašanje mladića kao odgovor na nasilje počinjeno od strane partnerice ili agresivno ponašanje u svrhu prevencije nasilja od strane partnerice.

Iako teorija tipologije nudi korisne informacije o obrascima i tipovima počinjenja nasilja u mladenačkim vezama, nalazi različitih istraživanja ukazuju na djelomična preklapanja različitih podtipova. Osim toga, teorija tipologije pruža nedovoljno informacija o etiologiji počinjenja nasilja, te zanemaruje socijalne faktore (npr. rodne uloge) i relacijske varijable (npr. dužinu veze) kao bitne korelate nasilja u mladenačkim vezama. U praktičnom pogledu, programi prevencije zasnovani na ovom teorijskom polazištu nisu se pokazali uspješnima (47).

Dinamični razvojni-sustavni model nasilja u intimnim vezama

Činjenica da na pojavu nasilja značajan utjecaj imaju oba partnera, kao i činjenica da postoje varijabilnosti u sklonosti nasilnom ponašanju između parova i tijekom vremena, potaknula je Capalda i Kima (58) na razvoj modela koji pretpostavlja interpersonalnu i dinamičnu prirodu nasilja u intimnim vezama. Model postulira tri faktora koji objašnjavaju nasilje u intimnim vezama: razvojni faktori, situacijski faktori i sami odnos s partnerom/icom. Razvojni faktori uključuju genetiku, osobine ličnosti, psihopatologiju i socijalni utjecaj (npr. utjecaj vršnjaka), te interaktivno djeluju na pojavu nasilja u vezama. Situacijski faktori (npr. upotreba psihoaktivnih supstanci) uključuje one faktore blisko povezane s negativnim reakcijama na konfliktne situacije i posljedično povećavaju vjerojatnost nasilja u vezama. Konačno, sama priroda veze i promjene koje se odvijaju u vezama imaju bitan utjecaj na pojavu nasilja.

Ovaj model pruža bolje razumijevanje razvoja nasilja tijekom vremena kod partnera, što može imati koristan utjecaj pri radu i planiranju psihološkog tretmana. Npr. preporučuje se procijeniti razvojne faktore rizika nasilja i kod partnera i partnerice budući da su ovi faktori međusobno povezani pri predikciji nasilja, a ujedno i pri predikciji ishoda psihološkog tretmana. Neki aspekti ovog modela provjeravani su longitudinalnim istraživanjima i pružili su podršku modelu (47). Preciznije, nalazi su pokazali da su iskustvo traume u djetinjstvu, antisocijalne karakteristike partnera i depresivni simptomi značajni prediktori nasilnih aspekata ponašanja. Nedostatak modela je površan opis i analiza razvojnih faktora i faktora konteksta, što vodi potrebi za detaljnijim opisom i doradom samog modela.

Model poticaja/prinuđivanja/inhibiranja nasilja u intimnim vezama

Model poticaja/prinuđivanja/inhibiranja (engl. *Instigating/Impelling/Inhibiting*) autora Finkel (59) jedan je od relativno novijih modela koji objašnjava nasilje u intimnim vezama, a njegova je osnovna pretpostavka da u intimnim vezama muškarci i žene učestalo doživljaju nasilne impulse prema partneru/ici koji nužno ne moraju rezultirati agresivnom reakcijom. Prema ovom modelu, odluka da se počini nasilno ponašanje prema partneru određena je sljedećim faktorima: a) stimulirajućim okidačima (engl. *instigating triggers*), b) snagom inhibiranja nasilja (engl. *violence-inhibiting forces*) i/ili snagom poticanja nasilja (engl. *violence-impelling forces*). Situacijski okidači odnose se na averzivne događaje (npr. provokacija partnera, nelojalnost i sl.) koji automatski djeluju na misli, fiziologiju i ponašanje. Faktori koji povećavaju rizik nasilja se odnose na bihevioralnu potrebu za nasiljem kao rezultat ljutnje izazvane stimulirajućim okidačima. Neki od ovih faktora su svjedočenje nasilju u djetinjstvu, dispozicijske osobine poput neuroticizma, narcizma i slično. Faktori koji inhibiraju nasilje (npr. visoka samokontrola, empatija) su oni koji nadjačavaju nasilne impulse prema partneru aktivacijom samoregulirajućih mehanizama i rezultiraju nenasilnim ponašanjem. U slučaju da agresivni impulsi, formirani interakcijom stimulirajućih okidača i faktora nasilja, pređu relevantni prag tolerancije, pojedinac će biti sklon nasilju unatoč aktivaciji samoregulacije.

Prednost modela jest uvođenje samoregulirajućih mehanizama na osnovi koje se može zaključiti da su procesi poput impulzivnosti i intenzivnih doživljaja emocija usko povezani s nasiljem. Također, model je relativno fleksibilan i kao takav uključuje brojne individualne i situacijske faktore rizika za nasilno ponašanje. No, glavni nedostatak koji se upućuje ovom modelu je arbitrarno određenje čimbenika ri-

zika koji doprinose ili inhibiraju nasilje. Model također ne uzima u obzir dijadne odnose partnera i partnerice koji su važni, osobito u konfliktnim situacijama. U konačnici, premda je sveuobuhvatni model nasilja u vezama, za sada još uvijek nije empirijski provjeren i vjerojatno će u skoroj budućnosti potaknuti brojna istraživanja.

Kontekstualni teorijski model nasilja u intimnim vezama

Bell i Naugle (48) su predložili kontekstualni model nasilja u intimnim vezama, koji integriira postavke teorija socijalnog učenja i bihevioralnih teorija. Prema ovom modelu, kontekstualni faktori su glavne i neposredne odrednice nasilja u intimnim vezama. U kontekstualne faktore nasilja ubrajaju se: a) antecedenti, b) motivacijski faktori, c) diskriminativni podražaji, d) verbalna pravila, e) repertoar bihevioralnih vještina i f) posljedice. Za svaku grupu kontekstualnih faktora, autori su ponudili listu potencijalnih odrednica. Antecedenti su stimulatívni događaji, situacije ili okolnosti koje prethode nasilnom ponašanju u intimnim vezama. Tri su osnovne vrste antecedenata: distalni antecedenti, statični antecedenti i proksimalni antecedenti. Distalni antecedenti (npr. iskustvo nasilja u djetinjstvu, nesiguran stil privrženosti i sl.) predstavljaju indirektno odrednice nasilja u djetinjstvu. Statični antecedenti (npr. osobine ličnosti, psihički poremećaji i sl.) odnose se na stabilne odrednice nasilja u intimnim vezama. Proksimalni antecedenti (npr. verbalna agresija, potencijalni stresori i sl.) su faktori koji su situacijski specifični za pojavu nasilja u intimnim vezama. Prema autorima, proksimalni antecedenti imaju jači utjecaj na pojavu nasilja u odnosu na distalne i statične antecedenate. Kategorija diskriminativnih podražaja (npr. prisutnost drugih vrsta argumenata za vrijeme sukoba) odnosi na podražaje koji određuju hoće li se nasilje u vezama nastaviti. Motivacijski fakto-

ri, kao što su upotreba psihoaktivnih supstanci, intenzitet ljutnje ili ljubomore, određuju posljedice nasilja. Verbalna pravila (npr. korištenje agresije u svrhu rješavanja konflikata) ukazuju na potencijalne posljedice nasilja u intimnim vezama. Repertoar bihevioralnih vještina u ovom modelu ukazuje na postojanje vještina koje mogu doprinijeti uspješnom rješavanju konfliktnih situacija. U konačnici, posljedice nasilja dijele se na one koje povećavaju ili umanjuju vjerojatnost pojave nasilja u intimnim vezama.

Prednost je ovog modela što uzima u obzir promjenjive odrednice nasilja u intimnim vezama. Njihovo uzimanje u obzir posebno je važno u intervencijskom smislu zato što pomaže identifikaciji okidača nasilja za vrijeme provedbe postupka kliničke procjene i daljnjeg tretmana. Međutim, nedostatak ovog modela je nedostatak empirijske provjere. Još jedan od nedostataka koji se upućuju se odnosi na pretpostavku da svaki kontekstualni faktor ima podjednaku važnost u predikciji nasilja, što je malo vjerojatno. Stoga su potrebna daljnja istraživanja u određenju empirijske, ali i kliničke važnosti svakog od kontekstualnih faktora o kojima postulira ovaj model.

ZAKLJUČAK

Na temelju pregleda literature može se zaključiti da ipak postoji manji broj teorijskih pristupa i modela koji pokušavaju predvidjeti i objasniti nasilna ponašanja u mladenačkim vezama. Nasilje u mladenačkim vezama uglavnom se pokušava objasniti kroz teorije koje su razvijene za objašnjenje nasilja u intimnim vezama odraslih osoba. Svi opisani pristupi u ovom radu kreću od pretpostavke da su individualni i situacijski faktori glavne odrednice nasilja u intimnim vezama. Međutim, u različitim teorijama ovi faktori su različito operacionalizirani i organizirani. Tradicionalni teorijski modeli nasilja (npr. feminističke teorije i te-

orije socijalnog učenja) na pojednostavljen način opisuju odrednice nasilja u intimnim vezama, dok noviji modeli, pretpostavljaju složenije odnose prediktivnih varijabli nasilja u intimnim vezama. Istraživanja sugeriraju da je razumijevanje procesa nasilnog ponašanja u vezama složeno što je vidljivo iz brojnih ispitivanih pojedinačnih varijabli rizika nasilja, ali nedostaje zajednički uvid u širok raspon različitih varijabli koje bi mogle utjecati na nasilno ponašanje. Iz navedenoga proizlazi da je nužno provesti nova istraživanja povezivanjem s recentnim teorijama nasilja u intimnim

vezama kako bi se došlo do preciznije slike koji su sve faktori rizika za nasilnim ponašanjem. Drugim riječima, buduća istraživanja trebala bi evaluirati novije modele i/ili razviti teoriji model koji bi uključivao veći broj prediktora i objašnjenja njihovih odnosa. Nužno je također promatrati nasilna ponašanja kao dinamičan proces koji se mijenja u funkciji vremena. U konačnici, svakako je potrebno uzeti u obzir kliničku značajnost postavljenih pretpostavki u vezama mladih. Nužno je provjeriti koliko su modeli primjenjivi u praksi prilikom provođenja preventivnih i intervencijskih programa.

LITERATURA

1. Wolfe D, Wekerle C, Scott K, Straatman AL, Grasley C, Reitzel-Jaffe D. Dating violence prevention with at-risk youth: A controlled outcome evaluation. *J Consult Clin Psychol* 2003; 71: 279-91.
2. Biroscak B, Smith P, Roznowski H, Tucker J, Carlson G. Intimate partner violence against women: Findings from one state's ED surveillance system. *J Emerg Nurs* 2006; 32: 12-6.
3. Garcia L, Soria C, Hurwitz E. Homicides and intimate partner violence: A literature review. *Trauma, Violence Abuse* 2007; 8: 370-83.
4. Schafer S, Drach L, Hedberg K, Kohn M. Using diagnostic codes to screen for intimate partner violence in Oregon emergency departments and hospitals. *Public Health Rep* 2008; 123: 528-35.
5. Tjaden P, Thoennes N. Full report of the prevalence, incidence, and consequences of violence against women: findings from the national violence against women survey. Washington: National Institute of Justice, 2000.
6. Miller K, Forehand R, Kotchick B. Adolescent sexual behavior in two ethnic minority samples: A multi-system perspective. *Adolescence* 2000; 35: 313-33.
7. Valois R, Oeltmann J, Waller J, Hussey J. Relationship between number of sexual intercourse partners and selected health risk behaviors among public high school adolescents. *J Adolesc Health* 1999; 25: 328-35.
8. Wekerle C, Wolfe D. Dating violence in mid-adolescence: Theory, significance, and emerging prevention initiatives. *Clin Psychol Rev* 1999; 19: 435-56.
9. Miller S, Gorman-Smith D, Sullivan T, Orpinas P, Simon T. Parent and peer predictors of physical dating violence perpetration in early adolescence: Test of moderation and gender differences. *J Clin Child Adolesc* 2009; 38: 538-50.
10. Taylor B, Stein N, Burden F. Exploring gender differences in dating violence/ harassment prevention programming in middle schools: Results from a randomized experiment. *J Exp Criminol* 2010; 6: 419-45.
11. Levy B. Abusive teen dating relationship: An emerging issue for the 90s. *Response to the Victimization of Women and Children* 1990; 13: 59.
12. Cohall A, Cohall R, Bannister H, Northridge M. Love shouldn't hurt: Strategies for health care providers to address adolescent dating violence. *J Am Med Womens Assoc* 1999; 54: 144-45.
13. Shorey R, Cornelius T, Bell K. A critical review of theoretical frameworks for dating violence: Comparing the dating and marital fields. *Aggress Violence Behav* 2008; 13: 185-94.
14. Shorey R, Cornelius T, Bell K. Behavior theory and dating violence: A framework for prevention programming. *J Behav Anal Offend Victim Treat Prevention* 2008; 1: 298-311.
15. Woodin E, O'Leary D. Theoretical approaches to the etiology of partner violence. U: Whittaker D, Lutzker J, ur. Preventing partner violence: research and evidence - based intervention strategies. Washington: American Psychological Association, 2009.
16. O'Neil J. Male sex role conflicts, sexism and masculinity: Psychological implications for men, women, and the counselling psychologist. *Couns Psychol* 1981; 9: 51-80.
17. Carr J, Van-Deusen K. The relationship between family of origin violence and dating violence in college men. *J Interpers Violence* 2002; 17: 530-46.
18. Carr J, Van-Deusen K. Risk factors for male sexual aggression on college campuses. *J Fam Violence* 2004; 19: 279-89.
19. Chen PH, White HR. Gender differences in adolescent and young adult predictors of later intimate partner violence. *Violence Against Women* 2004; 10: 1283-301.
20. Gomez AM, Speizer I, Moracco K. Linkages between gender equity and intimate partner violence among urban Brazilian youth. *J Adolesc Health* 2011; 49: 393-99.

21. Kaura S, Allen C. Dissatisfaction with relationship power and dating violence perpetration by men and women. *J Interpers Violence* 2004; 19: 576-88.
22. Torres JG, Schumm JA, Weatherill RP, Taft CT, Cunningham K, Murphy CM. Attitudinal correlates of physical and psychological aggression perpetration and victimization in dating relationships. *Partner Abuse* 2012; 3: 76-83.
23. Hodžić A. Nasilje ne prolazi samo od sebe. Izvještaj o istraživanju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u Republici Hrvatskoj. Zagreb: CESI, 2007.
24. Straus MA, Gelles R, Steinmetz S. Behind closed doors: Violence in the American family. Garden City: Doubleday, Anchor Press, 1980.
25. Hornung C, McCullough C, Sugimoto T. Status relationship in marriage: Risk factors in spouse abuse. *J Marriage Fam* 1981; 43: 575-92.
26. Hotaling G, Sugarman DB. An analysis of risk markers in husband to wife violence: The current state of knowledge. *Violence Vict* 1986; 1: 101-24.
27. Stark E. Coercive control: How men entrap women in personal life. New York: Oxford University Press, 2007.
28. White J. A gendered approach to adolescent dating violence: Conceptual and methodological issues. *Psychol Women Quart* 2009; 33: 1-15.
29. Fang, X, Corso, P. Child maltreatment, youth violence, and intimate partner violence: Developmental relationships. *Am J Prev Med* 2007; 33: 281-90.
30. Magdol L, Moffitt T, Caspi A, Newman D, Fagan J, Silva P. Gender differences in partner violence in a birth cohort of 21-year-olds: Bridging the gap between clinical and epidemiological approaches. *J Consult Clin Psychol* 1997; 55: 58-78.
31. Foshee V, Bauman K, Linder F, Rice J, Wilcher R. Typologies of adolescent dating violence: Identifying typologies of adolescent dating violence perpetration. *J Interpers Violence* 2007; 22: 498-519.
32. Harned M. Abused women or abused men? An examination of the context and outcomes of dating violence. *Violence Vict* 2001; 16: 259-85.
33. Johnson M. Conflict and control: Gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women* 2006; 12: 1003-18.
34. Johnson M. A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston: Northeastern University Press, 2008.
35. Swan S, Gambone L, Caldwell J, Sullivan T, Snow D. A review of research on women's use of violence with male intimate partners. *Violence Vict* 2008; 23: 301-14.
36. Bowen E. The rehabilitation of partner-violent men. Chichester: John Wiley & Sons, 2011.
37. O'Leary D. Psychological abuse: A variable deserving critical attention in domestic violence. *Violence Vict* 1999; 14: 3-23.
38. Lewis S, Fremouw W. Dating violence: A critical review of the literature. *Clin Psychol Rev* 2001; 21: 105-27.
39. Ehrensaft M, Cohen P, Brown J, Smailes E, Chen H, Johnson J. Intergenerational transmission of partner violence: A 20-year prospective study. *J Consult Clin Psych* 2003; 71: 741-53.
40. Delsol C, Margolin G. The role of family-of-origin violence in men's marital violence perpetration. *Clin Psychol Rev* 2004; 24: 99-122.
41. Shook N, Gerrity D, Jurich J, Segrist A. Courtship violence among college students: A comparison of verbally and physically abusive couples. *J Fam Violence* 2000; 15: 1-22.
42. Riggs D, O'Leary D. A theoretical model of courtship aggression: Violence in dating relationships: Emerging social issues. New York: Praeger, 1989.
43. Luthra R, Gidycz C. Dating violence among college men and women: Evaluation of a theoretical model. *J Interpers Violence* 2006; 21: 717-31.
44. Magdol L, Moffitt T, Caspi A, Silva P. Developmental antecedents of partner abuse: A prospective longitudinal study. *J Abnorm Psychol* 1998; 107: 375-89.
45. Riggs D, O'Leary D. Aggression between heterosexual dating partners: An examination of a causal model of courtship aggression. *J Interpers Violence* 1996; 11: 519-40.
46. White J, Merrill L, Koss M. Predictors of premilitary courtship violence in a Navy recruit sample. *J Interpers Violence* 2001; 16: 910-27.
47. Langer A, Lawrence E. Toward an integrated, empirically supported theory of intimate partner violence. U: Osterman K, ur. Indirect and direct aggression. New York: Lang, 2010.
48. Bell K, Naugle A. Intimate partner violence theoretical considerations: Moving towards a contextual framework. *Clin Psychol Rev* 2008; 28: 1906-107.
49. Dutton D. The Batterer: A psychological profile. New York: Basic Books, 1995.
50. Dutton D. The abusive personality: Violence and control in abusive relationships. New York: Guilford, 2002.
51. Ehrensaft M, Cohen P, Johnson J. Development of personality disorder symptoms and the risk for partner violence. *J Abnorm Psychol* 2006; 115: 474-83.
52. Hamberger K, Lohr J, Gottlieb M. Predictors of treatment dropout from a spouse abuse abatement program. *Behav Modif* 2000; 24: 528-52.
53. Mauricio AM, Tein JY, Lopez F. Borderline and antisocial personality scores as mediators between attachment and intimate partner violence. *Violence Vict* 2007; 22: 139-57.
54. Hudek-Knežević J, Kardum I, Gračanin A. Crte ličnosti kao prediktori nasilja u ljubavnim vezama. U: Šincek D, ur. Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu: Izazov obitelji, školi i zajednici. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2012.
55. Holtzworth-Munroe A, Stuart G. Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them. *Psychol Bull* 1994; 116: 476-97.
56. Holtzworth-Munroe A, Meehan J, Herron K, Rehman U, Stuart G. Testing the Holtzworth-Munroe and Stuart (1994) batterer typology. *J Consult Clin Psychol* 2000; 58: 1000-19.
57. Monson C, Langhinrichsen-Rohling J. Sexual and nonsexual dating violence perpetration: Testing an integrated perpetrator typology. *Violence Vict* 2002; 17: 403-28.
58. Capaldi D, Kim H. Typological approaches to violence in couples: A critique and alternative conceptual approach. *Clin Psychol Rev* 2007; 27: 253-55.
59. Finkel E. Impelling and inhibiting forces in the perpetration of intimate partner violence. *Rev Gen Psychol* 2007; 11: 193-207.